

تحلیل محتوایی و سبک احتجاجات امام صادق علیه السلام در حدیثی از باب الحججہ الکافی ...

۱
منیر انیسی

۲
سیده فاطمه هاشمی

۳
سید محمد رضوی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۳/۲۴

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۱۰/۰۱

چکیده

امام صادق علیه السلام به دلیل موقعیت زمانی خود؛ بیشتر از دیگر معصومان علیهم السلام در فرهنگ سازی شیعیان نقش اساسی داشتند. به نظر می‌رسد، با تحلیل احتجاجات ایشان در حدیث اول، از باب «أئمة ارکان زمین هستند»، از کتاب الحججہ اصول الکافی شیخ کلینی، طبق نظریه‌های زبان‌شناسی، می‌توان به بینش‌های تازه‌ای دست یافت. این مقاله بر اساس نظریه کنش‌گفتار جان سرل است. این نظریه ابتدا توسط جان لی آستین مطرح و سپس توسط جان سرل گسترش پیدا کرد و نظریه کنش‌گفتاری یکی از نظریاتی است که در تکوین تحلیل‌گفتمان نقش اساسی داشته است. تحلیل‌گفتمان، مطالعه، چگونگی ساخت و القای معنا در جریان تولید و درک متن توسط گویش‌وران است که بر ساختار جمله تمرکز می‌کند و شکل تولید شده جمله در یک بافت معین پاره‌گفتار است که اگر در مفهوم تولید گذاشته شود، کنش‌گفتاری نامیده می‌شود. از دیدگاه سرل، کنش‌گفتاری به پنج گروه اظهاری، ترغیبی، عاطفی، تعهدی و اعلامی تقسیم می‌شود. بررسی نشان می‌دهد که در احتجاجات امام صادق علیه السلام کنش اظهاری بیش از دیگر کنش‌هاست و کنش‌های دیگر به مراتب خیلی کمتر به کار

۱. دانشجوی دکتری علوم قرآن و حدیث، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی (Dr.moniransi@gmail.com).

۲. استادیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی (نویسنده مسئول) (dr.fat.hashemi@gmail.com).

۳. استادیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی (Dsmrazavi@yahoo.com).

رفته است. به عبارتی، در حدیث مذکور، ابتدا بیان واقعیت (کنش اظهاری) و سپس تعهد ایشان برای انجام وظیفه الهی (کنش تعهدی) و در ادامه هشدار حضرت برای برحذر داشتن مردم از انکار ولایت امام معصوم و ترغیبشان به تعقل و تفکر در امر حجت الهی (کنش ترغیبی) بیشترین کاربرد را داشته است. تطابق بافت موقعیتی حدیث امام صادق علیه السلام با انواع کنش‌های به کار رفته در متن، نشان از قدرت بالای مخاطب‌شناسی و درک عمیق آن حضرت از بافت موقعیتی است؛ چرا که گفتار امام، در واقع واکنش و عکس‌العمل ایشان نسبت به انحراف جامعه اسلامی است. این انحراف مربوط به عدم اعتقاد مردم در انتصاب الهی امامت امامان معصوم علیهم السلام و سیاست‌های نادرست و منفعت‌طلبانه حکومت اموی و عباسی است. روش استفاده در این بررسی توصیفی - تحلیلی به صورت تحلیل محتوا (گفتمان) است. واحد تحلیل، جمله قرار گرفته است و ابزار تحقیق کتابخانه‌ای است.

کلیدواژه‌ها: احتجاجات، امام صادق علیه السلام، باب الحجج، اصول الکافی، کنش گفتاری، جان سرل.

درآمد

امامان معصوم علیهم السلام به جهت هدایت بشر به حقایق دین الهی و پاسخ به شبهات گمراهان و اهل باطل برای آموزش و پرورش امت اسلام به روش‌های مختلف احتجاجات اهتمام ورزیدند. گرچه موضوع احتجاجات آن بزرگواران در زمینه‌های مختلف اعتقادی بوده است، اما تحلیل متون حدیثی آن بزرگواران بر اساس نظریات زبان‌شناسی - که یکی از مهم‌ترین شاخه‌های فلسفه تحلیلی است - نشان می‌دهد که هر یک از آنان، متناسب با شرایط جامعه و اوضاع سیاسی، اجتماعی آن روزگاران به احتجاج پرداخته‌اند. اهمیت و ضرورت تحلیل بحث حجت الهی به حدی است که بر اساس حدیث پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله عدم شناخت حقیقی و معرفت به امام معصوم علیه السلام همچون مردن در عصر جاهلیت شمرده شده است. «من مات ولم يعرف امام زمانه فقد مات میتة جاهلیة». ^۱ مطابق این روایت، عدم معرفت به امام معصوم علیه السلام و یا حجت الهی در هر عصر موجب تزلزل دین و مردن جاهلیت خواهد بود. بنابراین، ثابت می‌گردد که امامت باب منحصر به فرد خداشناسی و داخل در اصل دین و تکمیل مقام نبوت است و حجت و معصوم الهی ارکان زمین هستند تا روز

۱. مناقب آل علی بن ابی طالب، ج ۱، ص ۲۴۶.

قیامت. از این رو، امام صادق (ع) همچون دیگر حجج الهی در این امر مهم اهتمام ورزیدند. بنابراین، تحلیل حدیث مذکور، تحلیل یکی از احتجاجات ایشان در زمینه بیان ویژگی‌های حجت الهی، خاصه امیرالمومنین (ع) است. از این رو، تحلیل متون حدیثی براساس نظریات زبان‌شناسی گامی به سوی فهم بهتر گزاره‌های حدیثی است. ارتباط متقابل و تنگاتنگ ذهن، زبان و عملی که با زبان انجام می‌گیرد، از جمله مقولاتی است که امروزه در مطالعات متون اسلامی بسیار مورد توجه و بررسی قرار گرفته است. در واقع، کاربرد زبان با بیان هر سخنی، ضمن منعکس نمودن ذهنیات و شخصیت خود، کاری را نیز با زبان خویش انجام می‌دهد. همین خصوصیت‌هاست که سبب تمایز ساختار کلام هر شخص و در نتیجه تفاوت‌های فردی و رفتاری در مواجهه با اوضاع خاص می‌گردد.

نظریه «کنش گفتاری» - که با نام «افعال گفتاری» یا «کارگفت‌ها» نیز شناخته می‌شود - در این حوزه قرار می‌گیرد.^۱ این تحقیق بررسی کامل‌تری از مقصود و انگیزه امام (هدف و شرایط تولید متن) را براساس این نظریه دنبال می‌کند.

بنابراین، متن حدیث امام صادق (ع) - که طبق این نظریه تحلیل خواهد شد - تبیین کامل‌تری از هدف امام را در زمینه امر حجت الهی دنبال می‌کند؛ چرا که براساس نوع کنش گفتاری متن، می‌تواند مقصود گوینده و شرایط تولید متن را دقیق‌تر مورد بررسی قرار دهد. کاربرد این نظریه و آماری که از انواع کنش‌ها استخراج می‌شود، ابزاری در جهت شفاف‌سازی هدف امام در این متن حدیثی است. بنابراین، پرسش اصلی پژوهش، آن است که کدام نوع از کنش‌های گفتاری در سخنان امام صادق (ع) بیشتر مطرح شده است؟ چه هدفی در کلام ایشان دنبال شده است؟ آیا سخنان امام حرکتی واکنشی نسبت به سیاست‌های منفعت‌طلبانه حکومت تزویر وقت اموی و عباسی است یا حرکت غیر واکنشی؟

پیشینه

درباره اهداف امام صادق (ع) دیدگاه‌های مختلفی وجود دارد و برخی آن‌ها را جمع‌آوری کرده‌اند.

کتاب زندگانی امام صادق جعفر بن محمد (ع)، نوشته سید جعفر شهیدی و دانشنامه امام

۱. ساختار و تأویل متن، ص ۱۱.

صادق علیه السلام، مجموعه مقالات نوشته بنیاد فرهنگی دارالحکمه کانادا از جمله این کتب هستند؛ ولی تاکنون در تبیین اهداف امام صادق علیه السلام، از نظریه کنش های گفتاری استفاده نشده است.

در مورد مطالعات پیرامون تطبیق و کاربرد نظریه کنش گفتاری در احادیث، تألیفات زیر یافت شد که می تواند در این زمینه پیشینه بحث قرار گیرد:

«کاربست الگوهای تحلیل کنش های کلامی امام علی علیه السلام در نهج البلاغه»،^۱ «تحلیل گفتمان ائمه علیهم السلام با روش تقیه براساس نظریه کنش گفتاری جان سرل»،^۲ «تحلیل متن شناسی زیارت نامه امام رضا علیه السلام برپایه نظریه کنش گفتار»،^۳ «تحلیل خطبه حضرت زینب علیه السلام در کوفه براساس نظریه کنش گفتار سرل»،^۴ «تحلیل کنش گفتاری خطبه امام حسین علیه السلام در روز عاشورا»،^۵ «تحلیل سخنان امام حسین علیه السلام از مدینه تا مکه برپایه نظریه کنش های گفتاری جان سرل».^۶

این مقاله در سه مبحث مورد پژوهش قرار می گیرد:

در آغاز، پایه نظری متن تبیین خواهد شد. سپس از آن جا که براساس این نظریه «بافت موقعیتی» دارای اهمیت است. لذا عنوان بعدی اختصاصاً به این بافت می پردازد و بعد از آن، بحث اصلی، یعنی تحلیل احتجاج امام صادق علیه السلام - که به صورت جدولی برای تسهیل بررسی ارائه می شود - احتجاج امام صادق علیه السلام در حدیث اول باب «ارکان زمین ائمه هستند» از کتاب الحججہ اصول الکافی شیخ کلینی^۷ است.

۱. نظریه کنش گفتاری جان سرل

در حقیقت، آنچه که هنگام گفته شدن چیزی انجام می پذیرد، به اجرا در آوردن یک عمل شناخته شده ارتباطی از طریق به کارگیری زبان است که ارزش ارتباطی خاص یا کنش

۱. فصلنامه دانش سیاسی دانشگاه امام صادق علیه السلام، شماره ۳۰، (۱۳۹۸).

۲. فصلنامه پژوهش های اعتقادی کلامی، شماره ۳۶، زمستان (۱۳۹۸).

۳. فصلنامه مطالعات اسلامی فردوسی مشهد، شماره ۵۸، پاییز و زمستان (۱۳۸۹).

۴. فصلنامه تخصصی مطالعات قرآن و حدیث سفینه، شماره ۵، زمستان (۱۳۹۳).

۵. فصلنامه لسان مبین، شماره ۲۵، پاییز (۱۳۹۵).

۶. فصلنامه پژوهشنامه انجمن ایرانی تاریخ، شماره ۴۲، زمستان (۱۳۹۸).

۷. اصول الکافی، ج ۱، ص ۲۸۰.

گفتاری^۱ پیدا می‌کند.^۲ کنش‌های گفتاری بخش مهمی از کاربردشناسی زبان هستند.^۳ تحلیل گفتمان، بررسی عام چگونگی ساخت و القای معنا در جریان تولید و درک متن توسط گویش‌وران است.^۴ در حقیقت، باید گفت که زبان‌شناسی دانش مطالعه و کاوش علمی زبان است.^۵ و کاربردشناسی معنای تحقق یافته زبان در کاربرد آن است؛ معنایی که ارائه دهنده (گوینده یا نویسنده) در متن قرار می‌دهد و گیرنده (شنونده یا خواننده) آن را تفسیر می‌کند. و کاربردشناسی با هدف اصلی تولید کننده، در پاره گفتارها سروکار دارد.^۶ در نوشتار، متن گفتاری رد پای یک گفتمان - که باید به وسیله مخاطب تفسیر شود - حضور دارد و تفسیر متن و تناظر آن با مقصود نویسنده خود مسأله‌ای قابل بررسی است.^۷ نظریه کنش گفتار، یکی از نظریاتی است که در تکوین و تکامل تحلیل گفتمان نقش بسزایی داشته است.^۸ طبق نظریه افعال گفتاری تحلیل نهاد، زبان مهم‌ترین نهاد پیچیده و سخن گفتن از مقوله فعل قاعده‌مند است. واحد ارتباط زبانی، فعل گفتاری است. با بررسی و تحلیل ارتباط زبانی از این حیث که فعل گفتاری است، می‌توان ویژگی‌های عجیب و پیچیده آن را روشن ساخت.^۹ و هدف از مطالعه گفتمان، یافتن راه‌های به کارگیری منابع رمزگذاری موجود در زبان جهت برقراری ارتباط است.^{۱۰}

دانشمندان عرصه هرمنوتیک بر این باورند که برای درک متن، علاوه بر رمزگشایی معنای مخفی در معنای ظاهری، به کشف سطوح دلالت ضمنی از درون دلالت‌های تحت الفظی نیز باید تأکید کرد.^{۱۱} و افراط‌ها و تفریط‌های موجود در ارزش‌گذاری ظواهر الفاظ، صحیح نیست.^{۱۲} توجه به این‌که رابطه میان صورت و معنا را نباید پدیده‌ای ساده در نظر گرفت، بلکه

1. speech acts.

۲. همان، ص ۱۹۲.

۳. تحلیل گفتمان انتقادی، ص ۲۳۵.

۴. تحلیل گفتمان، ص ۲۱.

۵. درآمدی بر معنی‌شناسی زبان، ص ۲۸.

۶. تحلیل گفتمان، ص ۱۹۴.

۷. همان، ص ۳۰.

۸. تحلیل گفتمان انتقادی، ص ۲۵.

۹. افعال گفتاری، ص ۶۸.

۱۰. تحلیل گفتمان، ص ۲۰.

۱۱. تحلیل گفتمان انتقادی، ص ۲۲۰.

۱۲. درآمدی بر هرمنوتیک و تاویل با تکیه بر قرآن و حدیث، ص ۲۸۳-۲۹۳.

این رابطه نوعی تداعی دائمی به شمار می‌آید.^۱ شکل تولید شده جمله در یک بافت^۲ معین را پاره‌گفتار گویند. معنای یک جمله، مقید به بافت نیست، ولی برای تشخیص معنای پاره‌گفتار باید به عوامل موجود در بافت دقت کرد؛^۳ چرا که بافت همان مفهومی است که به رابطه میان زبان و جهانی که زبان در آن به کار می‌رود، ارتباط دارد.^۴ هنگامی که پاره‌گفتارها در مفهوم فرآیند و تولید گذاشته می‌شوند، کارگفت یا کنش گفتاری نامیده می‌شوند.^۵

بینش عمیق‌تر از شرایط کارگفت‌ها، ملزم به داشتن دانش عام بیشتری از کنش‌هاست.^۶ نظریه کارگفت‌ها یا کنش‌های گفتاری، حاصل مجموعه سخنرانی‌های جی. ل. آستین^۷ فیلسوف مکتب آکسفورد، به سال ۱۹۹۵ در دانشگاه هاروارد است که در کتابی با عنوان: چطور می‌شود با واژه‌ها کاری انجام داد^۸ به چاپ رسید.^۹ او گفته‌هایی را به عنوان نمونه آورد که گزاره‌ای و خبری نبودند و در نتیجه، صدق و کذب آن‌ها مشخص نمی‌شدند.

این گونه جملات بیشتر، بیان یک کنش یا بخشی از آن به حساب می‌آید؛^{۱۰} مثلاً وقتی شخصی می‌گوید: «معذرت می‌خواهم»، عمل معذرت‌خواهی‌اش درست موقعی به وقوع می‌پیوندد که این جمله را بر زبان می‌آورد. در چنین مواردی، «گفتن» برابر با کنش است و گوینده با به زبان آوردن این جمله‌ها کاری انجام می‌دهد. آستین این فعل‌ها را «کنش» می‌نامد.^{۱۱}

از نظر آستین کنش‌ها به سه دسته تقسیم می‌شوند:

اول: کنش‌های بیانی^{۱۲} یا صریح که پاره‌گفتارهایی دارای صورتی مشخص و معنایی کم

۱. نگاهی تازه به معنی‌شناسی، ص ۵۶.

2. context1.

۳. درآمدی بر معنی‌شناسی زبان، ص ۶۰.

۴. نگاهی تازه به معنی‌شناسی، ص ۸۱.

۵. درآمدی بر معنی‌شناسی زبان، ص ۳۳۸.

۶. تحلیل متن و گفتار، ص ۱۰۸.

7. j.l.austin.

8. how to do things with words with words (1962).

۹. درآمدی بر معنی‌شناسی زبان، ص ۳۳۸.

۱۰. نگاهی تازه به معنی‌شناسی، ص ۲۳۳.

۱۱. تحلیل کنش گفتاری خطبه امام حسین علیه السلام در روز عاشورا، ص ۱-۲۳.

12. locutionary act.

و بیش معین هستند. مانند: زیاد منتظر ماندی؟

دوم: کنش‌های غیربیانی^۱ یا منظوری یا ضمنی که پاره گفتارهایی محترمانه و غیر مستقیم هستند. مانند: آیا نمک هست^۲؟ ویژگی مهم این کنش گفتاری فقط براین اساس است که با تقاضا و امرهای غیرمستقیم، مودبانه‌تر به نظر می‌رسد. و توانایی شخص برای تعبیر نقش کنش، نمونه‌ای از فرایند تعبیر مبتنی بر درک منظور گوینده است.^۳

سوم: کنش‌های پس بیانی^۴ یا تأثیری: منظور تأثیری است که این گفته‌ها، افکار و اعمال به فرد مقابل می‌گذارد. (یعنی در مثال فوق، شخص برخاسته و نمک می‌آورد).^۵

از نظر سرل، کنش گفتار به پنج دسته تقسیم می‌شود:

کنش اظهاری (Epresentative act or assertive act)

در این نوع کنش، گوینده باور خود را درباره درستی قضیه‌ای بیان می‌کند و وقایع و پدیده‌های جهان بیرون را توصیف می‌کند. چند نمونه از افعالی که دارای این نوع کنش هستند، عبارت‌اند از: اظهار کردن، تأیید کردن، بیان کردن، گفتن، توصیف کردن، تفسیر کردن، نفی کردن، تکذیب کردن، شرح دادن، دلیل آوردن و معرفی کردن.^۶

مثال از حدیث: عباراتی که امام صادق (ع) به معرفی فضایل حجت الهی می‌پردازد؛ مانند «جری له (ع) من الفضل مثل ما جری لمحمد (ص)» برای او (ع) همان فضیلت آمده است که برای محمد (ص) آمده» که نمونه‌های دیگر از فضایل معصومان (ع) در جدول مربوط، به طور مفصل آورده شده است.

کنش ترغیبی (Directive Act)

منظور از چنین کنشی، این است که کاربر زبان، با استفاده از واژه‌ها مخاطب را به انجام کاری و یا بازداشتن از آن کار، تشویق و ترغیب می‌نماید. کنش ترغیبی شامل افعالی همچون خواستن، دستور دادن، سؤال کردن، معذرت‌خواهی کردن، شرط کردن، اجازه دادن، روحیه

1. Il locutionary act.

۲. درآمدی بر معنی‌شناسی زبان، ص ۳۴۵.

۳. کاربردشناسی زبان، ص ۱۵۰.

4. perlocutionary act

۵. تحلیل سخنان امام حسین (ع) از مدینه تا مکه بر پایه نظریه کنش گفتار جان سرل، ص ۲۷-۵۹.

۶. تحلیل کنش گفتاری خطبه امام حسین (ع) در روز عاشورا، ص ۱-۲۳.

دادن و تشویق کردن است.^۱ مثال از حدیث امام صادق علیه السلام: عباراتی که امام صادق علیه السلام در آن به مردم هشدار می‌دهد؛ مانند:

والراد علیه فی صغیرة او کبیرة علی حد الشکر بالله؛

و کسی که در موضوع کوچک و یا بزرگ علی علیه السلام را رد کند، در مرز شرک به خداست.

کنش عاطفی (Expressive Act)

احساس گوینده از طریق واژه‌های عاطفی و احساسی با بار مثبت و یا منفی، همچون تبریک گفتن، مدح کردن، هجو کردن، تأسف خوردن، تعجب کردن، سلام کردن، احترام گذاشتن و سپاس‌گزاری کردن بیان می‌گردد. به عبارت دیگر، برای بیان احساسات و ذهنیت اشخاص نسبت به وقایع ابراز می‌گردد.^۲

مثال: در حدیث امام صادق علیه السلام موردی یافت نشد.

کنش تعهدی (commissive act)

کنش‌هایی که در بردارنده تعهدی برای انجام کاری در آینده است. افعال چنین کنشی عبارت‌اند از: تضمین دادن، متعهد شدن، سوگند خوردن.^۳

مثال از حدیث: عباراتی که امام صادق علیه السلام از بیان امیرالمؤمنین علیه السلام انجام کاری را تعهد می‌دهند؛ مانند: «انا قسم الله بین الجنة والنار؛ من به امر خدا تقسیم‌کننده بهشت و دوزخ هستم».

کنش اعلامی (Declaration Act)

اعلان یک رویداد با این کنش بیان می‌گردد. به عبارت دیگر، در این کنش، وضعی تازه اعلام می‌شود.

مثال: «ختم جلسه را اعلام می‌کنم».^۴

مثال از حدیث: عباراتی که امام صادق علیه السلام در آن از شرایط، مسند الهی امام معصوم سخن می‌گویند.

۱. همان جا.

۲. همان جا.

۳. همان جا.

۴. همان جا.

خلاصه این پنج گروه پاره‌گفتار جان سرل در جدول زیر آمده است.^۱

انواع	توضیح	مثال از افعال و جملات	مثال از حدیث
کارگفت اظهاری	نشان دادن آن چنان که هست یا آن چنان که گوینده باور دارد؛ مانند بیان واقعیت، تصدیق، نتیجه‌گیری و توصیف.	اثبات کردن، تأیید کردن، گفتن، دلیل آوردن، بیان کردن، اظهار کردن، معرفی کردن. هوا خوب است / برادرم فارغ التحصیل شد.	عباراتی که امام به معرفی فضایل حجت الهی می‌پردازد: «جری له من الفضل مثل ما جری لمحمد ﷺ برای او یا اللهم ان فضیلت آمده که برای محمد ﷺ»
کارگفت ترغیبی	ترغیب مخاطب برای انجام دادن کاری. مانند پرسش‌ها و درخواست‌ها و امر و نهی‌ها. در این کارگفت گوینده شرایطی را پدید می‌آورد که مخاطب را به پاسخ‌گویی به انجام کاری وادارد.	تشویق کردن، خواستن، دستور دادن، اطمینان دادن، توصیه کردن، هشدار دادن. استدعا می‌کنم گوش کنید / آیا کتابت را می‌خوانی؟	عباراتی که امام در آن به مردم هشدار دادند: «و سبيله الذی من سالک بغیره هلك؛ هر که جز آن راه امام را پوید، هلاک شود».
کارگفت تعهدی	تعهد گوینده برای انجام کاری در آینده. ملزم ساختن خود به انجام آن / بیان قصد و تعهد گوینده.	وعده دادن، قول دادن، ضمانت دادن، سوگند خوردن، تهدید کردن. قول می‌دهم برگردم / این کار را انجام نخواهم داد.	عباراتی که امام انجام کاری را متعهد شدند: «انا الفاروق الاکبر».
کارگفت عاطفی	بیان احساس گوینده، حالات روانی و نمود احساساتی؛ مانند درد، علاقه، تنفر، لذت، غم.	سلام کردن، سرزنش کردن، ابراز محبت و تنفر، به خدا سپردن، عذرخواهی، تبریک، هجو کردن.	در بیانات امام مصداقی یافت نشد.

۱. کاربردشناسی زبان، ص ۷۲-۷۵.

انواع	توضیح	مثال از افعال و جملات	مثال از حدیث
کارگفت اعلامی	در آن ها گوینده شرایط تازه ای را اعلام می کند. این کنش سبب تغییراتی در جهان بیرون می شود.	شما را به فلان مجازات محکوم می کنم؛ آغاز صلح را اعلام می کنم.	عبارات امام که شرایط مسند الهی را بیان می کند: «ولقد حملت علی مثل حملته؛ و مرا بر مسندی همانند مسند او <small>صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ</small> نشانند».

از نظر نگارنده، بررسی تمام احتجاجات آن حضرت در این مقال نمی گنجد. لذا تنها یک حدیث از امام صادق عَلَيْهِ السَّلَام مورد تحلیل و بررسی قرار گرفت که باید گفت که در کنش ترغیبی نیاز به تقویت و تکمیل دارد؛ بدین معنا که بسیاری از عباراتی که متضمن این کنش اند، در گفت و گو میان امام و مخاطب (مردم) است. به عبارتی، شفاف بودن دوسوی کنش، یعنی ترغیب کننده (امام) و تعقیب شونده (مردم) در جمع بندی و تحلیل نهایی کنش ها سودمند و بلکه ضروری است؛ برای مثال، درسرخنان امام صادق عَلَيْهِ السَّلَام کنش های ترغیبی، شرایطی را پدید می آورد که مردم را به واکنش و وامی دارد. لازم به ذکر است که یک پاره گفتار می تواند انواعی از کنش ها را هم زمان در برداشته باشد؛ برای مثال، وقتی امام صادق عَلَيْهِ السَّلَام می فرماید: «آنچه علی آورده، انجام می دهم»، با توجه به بافت، هم زمان دو کنش را با این پاره گفتار انجام می دهد: یکی کنش اظهاری است، به جهت اطلاعی که از واقعیت در جهان بیرون می دهد و دیگری، کنش تعهدی است، به جهت تعهدی که به مخاطب می دهد. این اطلاع دادن به مردم و تعهد به آنان در قبال این عمل، از متن و مفهوم جمله برداشت می شود. به عبارت دیگر، در این جمله، برداشت اول این است که آنچه را که من (امام صادق عَلَيْهِ السَّلَام) انجام می دهم، همان چیزی است که امام علی عَلَيْهِ السَّلَام آورده است و انجام داده است (کنش اظهاری). برداشت دیگر این است که قطعاً انجام آن امور را متعهد خواهم بود (کنش تعهدی).

تعیین کارگفت ها در فهم و تحلیل بهتر متون در سمینارها و سخنرانی ها نقش مهمی دارد. آستین و پس از وی، سرل در میان سه کنش بیانی، غیربیانی و پس بیانی توجه خود را بیشتر به کنش بیانی معطوف می کنند. به باور جان سرل، هر کارگفت دارای نکته ای غیربیانی است که برحسب وضع روانی گوینده و با توجه به محتوای کارگفت در تطبیق با جهان خارج

تولید می‌شود.^۱

اهمیت کنش غیربیانی در این است که درک درست کلام در گروهی فهم آن است و برای این امر، شناخت «بافت موقعیتی» و زبان مخاطب امر ضروری است. هر حادثه و گفتگویی در شرایط خاص و به عبارتی، در بافت موقعیتی خاصی شکل می‌گیرد. برای تحلیل عبارات حدیث امام صادق علیه السلام نیز دانستن این بافت و زمینه، ضروری است. در ادامه نگاهی به بافت موقعیتی بایسته است.

۲. بافت موقعیتی در بیان حدیث امام صادق علیه السلام

امام جعفر بن محمد الصادق علیه السلام از سال هشتاد و سه تا صد و چهل و هشت هجری قمری (طبق روایات شیعه) می‌زیستند. در این دوران، دوازده تن از خاندان مروانی و عباسی حکومت مسلمانان را به دست گرفته بودند.^۲ و از شصت و پنج سال عمر با برکتشان در طول سی و چهار سال دوره امامت خود توانسته بودند با توجه به مصالح عالیه اسلام و مسلمین به نشر حقایق اسلامی و معارف اهل بیت علیه السلام بپردازند. و این امر بیشتر مرهون آوردن بستر و شرایطی بود که امام محمد باقر علیه السلام در دوران امامت خویش فراهم آورده بودند.^۳

و به رغم آن که اوایل امامت ایشان با ضعف و فروپاشی امویان همراه بود، آن بزرگوار از درگیری‌های نظامی و سیاسی، دوری جسته و حتی دعوت به خلافت را نپذیرفتند؛ حتی وقتی که ابومسلم خراسانی، در نامه‌ای امام صادق علیه السلام را شایسته‌ترین فرد برای خلافت خواند و از ایشان دعوت کرد تا خلافت را بپذیرند، اما امام صادق علیه السلام در پاسخ نوشتند:

نه تو از یاران منی و نه زمانه، زمانه من است.^۴

آن بزرگوار هم چنین در قیام‌هایی که بر ضد حکومت روی داد، از جمله قیام عمویان زید بن علی، شرکت نکردند.^۵ بر طبق حدیثی، امام صادق علیه السلام نبود یاران راستین را علت خودداری از قیام شمرده‌اند.^۶

۱. درآمدی بر معنی‌شناسی، ص ۱۷۹.

۲. مناقب آل علی بن ابی طالب، ج ۴، ص ۲۸۰.

۳. تاریخ یعقوبی، ج ۳، ص ۱۱۹.

۴. الملل و النحل، ج ۱، ص ۷۹.

۵. ابعاد شخصیت و زندگی امام صادق علیه السلام، ص ۱۸۳ و ۱۸۴.

۶. مناقب آل علی بن ابی طالب، ج ۴، ص ۲۳۷.

در آن ایام، با وجود امواج فکری، جریانات فقهی، جریانات غلات و جریانات کلامی متعدد - که در جامعه بذرتشکیک در اعتقادات مردم وارد می‌ساخت - تنها جریان شیعه جعفری بود که با تلاش و همت شبانه‌روزی حضرت صادق علیه السلام پی‌ریزی می‌شد^۱ و انظار عمومی، خاصه بزرگان اهل سنت را به خود جلب می‌کرد.^۲

بدین ترتیب، آن امام همام در چنین شرایطی از اواخر حکومت بنی امیه تا اوایل حکومت بنی عباس تمام دوران امامت‌شان را به نشر تعالیم اسلامی پرداختند و شخصیت‌های علمی بسیاری در فنون مختلف عقلی و نقلی، مانند «زراره»، «محمد بن مسلم»، «مؤمن طاق»، «هشام بن حکم»، «ابان بن تغلب»، «هشام بن ثابت»، «جابر بن حیان صوفی»، «هشام کلبی نسابه» و ... را پرورش دادند.^۳

حتی بسیاری از رجال علم عامه نیز، مانند «سفیان ثوری»، «ابو حنیفه» رئیس مذهب حنفیه، «قاضی سکونی»، «قاضی ابوالبختری» و... افتخار شاگردی ایشان را داشتند؛ تا حدی که مالک بن انس - که در زمره شاگردان آن حضرت بود - در وصف امام صادق علیه السلام گفته است:

هیچ چشمی ندیده و هیچ گوشی نشنیده و به قلب کسی هم خطور نکرده که انسانی برتر از جعفر صادق علیه السلام از نظر عبادت و پارسایی وجود داشته باشد.^۴

ذهبی از ابو حنیفه آورده است:

فقیه‌تر از جعفر بن محمد ندیدم.^۵

چنان که معروف است، از مجلس درس امام صادق علیه السلام در آن ایام چهار هزار نفر محدث و دانشمند^۶ به تناوب و تفریق بهره بردند.^۷

احادیثی که از امامان صادقین علیهم السلام مأثور است، از مجموع احادیثی که از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و

۱. الاحتجاج علی اهل اللجاج، ج ۲، ص ۱۸۷-۳۳۶.

۲. تاریخ حدیث، ص ۲۴.

۳. تهذیب التهذیب، ج ۲، ص ۸۹.

۴. بحار الأنوار الجامعة لدرر اخبار الأئمة الأطهار، ج ۴۷، ص ۲۸.

۵. تذکره الحفاظ، ج ۱، ص ۱۶۶.

۶. الفصول المهمة فی اصول الأئمة، ص ۲۰۴.

۷. الارشاد فی معرفه حجج الله علی العباد، ص ۲۵۴.

ده امام دیگر ضبط شده، بیشتر است؛^۱ به خصوص روایت‌های امام صادق علیه السلام که در مسائل مختلف فقهی و کلامی مجموعه‌ای گسترده و متنوعی را در بر می‌گیرد. به همین دلیل مذهب شیعه را مذهب جعفری خوانده‌اند.^۲

اما امام صادق علیه السلام در اواخر عمرشان به دستور منصور، خلیفه عباسی تحت مراقبت شدید و محدودیت‌های بسیار قرار گرفتند. آنچه از روایات و شواهد تاریخی می‌توان دریافت، این است که توسط منصور عباسی آزارها و شکنجه‌هایی سرزد که از بنی امیه سرزده بود. به دستور او سادات علوی را دسته دسته در قعر زندان‌های تاریک قرار داده و با شکنجه و آزار، به زندگی شان خاتمه می‌دادند و جمعی را گردن می‌زدند و گروهی را زنده زنده در گور می‌کردند و یا در پی ساختمان‌ها یا میان دیوارها گذاشته و رویشان بنا می‌ساختند^۳ و وضع شیعیان از انقراض حکمت اموی و روی کار آمدن بنی عباس کوچک‌ترین تغییری پیدا نکرد، جز این‌که دشمنان بیدادگر تغییر اسم دادند. گزارش و اخبار این وقایع تلخ و ناگوار پیش‌تر از امیر المومنین علی علیه السلام رسیده بود و سرانجام، آن امام همام را پس از مرارت و آزارهای بسیار به دستور منصور عباسی زهر خوراندند و به شهادت رساندند.^۴

۳. شناخت اجمالی از حدیث امام صادق علیه السلام

أَحْمَدُ بْنُ مَهْرَانَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ وَ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ، جَمِيعاً،
عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِنَانٍ، عَنِ الْمُفَضَّلِ بْنِ عُمَرَ، عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ:

مَا جَاءَ بِهِ عَلِيُّ بْنُ أَبِي تَالِبٍ أَخُو رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، وَمَا نَهَى عَنْهُ أَنْتَهِيَ عَنْهُ، جَرَى لَهُ مِنَ الْفَضْلِ مِثْلُ مَا جَرَى
لِمُحَمَّدٍ ﷺ، وَ لِمُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْفَضْلُ عَلَى جَمِيعِ مَنْ خَلَقَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ، الْمُتَعَقِّبُ عَلَيْهِ فِي
شَيْءٍ مِنْ أَحْكَامِهِ كَالْمُتَعَقِّبِ عَلَى اللَّهِ وَ عَلَى رَسُولِهِ، وَ الرَّادُّ عَلَيْهِ فِي صَغِيرَةٍ أَوْ كَبِيرَةٍ عَلَى
حَدِّ الشَّرْكَ بِاللَّهِ؛ كَانَ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ بَابَ اللَّهِ الَّذِي لَا يُؤْتَى إِلَّا مِنْهُ، وَ سَبِيلَهُ الَّذِي مَنْ
سَلَكَ بِغَيْرِهِ هَلَكَ، وَ كَذَلِكَ يَجْرِي لِأُمَّةٍ أَلْهَى وَاحِدًا بَعْدَ وَاحِدٍ، جَعَلَهُمُ اللَّهُ أَرْكَانَ الْأَرْضِ
أَنْ تَمِيدَ بِأَهْلِهَا، وَ حُجَّتُهُ الْبَالِغَةُ عَلَى مَنْ فَوْقَ الْأَرْضِ وَ مَنْ تَحْتَ الثَّرَى.

۱. منتهی الامال، ص ۷۸۹.

۲. زندگانی امام صادق جعفر بن محمد علیه السلام، ص ۶۱.

۳. الکامل فی التاریخ، ج ۵، ص ۴۲۴.

۴. شرح ابن ابی الحدید، ج ۷، ص ۵۷.

وَ كَانَ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ - صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ - كَثِيرًا مَا يَقُولُ: أَنَا قَسِيمُ اللَّهِ بَيْنَ الْجَنَّةِ وَالنَّارِ، وَ أَنَا الْفَارُوقُ الْأَكْبَرُ، وَ أَنَا صَاحِبُ الْعَصَا وَالْمِيسَمِ، وَ لَقَدْ أَقْرَتُ لِي جَمِيعَ الْمَلَائِكَةِ وَ الرُّوحَ وَ الرُّسُلَ بِمِثْلِ مَا أَقْرُوا بِهِ لِحَمْدِ اللَّهِ ﷺ، وَ لَقَدْ جُمِلْتُ عَلَى مِثْلِ حَمُولَتِهِ وَ هِيَ حَمُولَةُ الرَّبِّ، وَ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يُدْعَى فَيْكُوسِي وَ أُدْعَى فَأُكُوسِي، وَ يُسْتَنْطَقُ وَ أُسْتَنْطَقُ، فَأَنْطِقُ عَلَى حَدِّ مَنْطِقِهِ، وَ لَقَدْ أُعْطِيتُ خِصَالًا مَا سَبَقَنِي إِلَيْهَا أَحَدٌ قَبْلِي: عَلِمْتُ الْمُنَايَا وَ الْبَلَايَا وَ الْأَنْسَابَ وَ فَضَلَ الْخُطَابِ، فَلَمْ يَفُتْنِي مَا سَبَقَنِي، وَ لَمْ يَعْرِبْ عَنِّي مَا غَابَ عَنِّي، أُبَشِّرُ بِإِذْنِ اللَّهِ، وَ أُؤَدِّي عَنْهُ، كُلُّ ذَلِكَ مِنْ اللَّهِ، مَكَّنَنِي فِيهِ بِعِلْمِهِ.

در اولین حدیث از باب «ارکان زمین ائمه هستند»، در کتاب الحججه اصول الکافی، از احمد بن مهران، از محمد بن علی، از محمد بن یحیی، از احمد بن محمد، «جمیعا»، از محمد بن سنان، از مفضل بن عمر، از ابی عبدالله الصادق علیه السلام آمده است که ایشان خود را رهرو فرامین و دستورات امیرالمومنین علیه السلام معرفی می فرماید و سپس به معرفی ویژگی های امام معصوم، خاصه حضرت علی علیه السلام می پردازند و شناخت امام معصوم را باب منحصر به فرد خداشناسی و توحید دانسته است و خرده گیر بر امام معصوم را خرده گیر بر خدا و رسولش می داند. و ائمه معصوم را ارکان زمین بیان کرده و در ادامه، به ذکر سخنانی از امیرالمومنین علیه السلام درباره فضایل و ویژگی های خاص آن بزرگوار پرداختند.^۱

۴. تحلیل محتوایی حدیث امام صادق علیه السلام بر پایه نظریه کنش گفتاری جان سرل

از گفتار امام صادق علیه السلام در حدیث اول، بخش «ارکان زمین ائمه هستند» از باب الحججه اصول الکافی می توان به گوشه ای از مبارزه فرهنگی و سیاسی ایشان پی برد. کنش های گفتاری احتجاجات آن بزرگوار یکی از کامل ترین و گویاترین احتجاجات درباره امر حجت الهی است و این احتجاجات در برابر ظاهرسازی های حکومت وقت می توانست قاطع ترین سخن و در عین حال، حداقل رفتار و کنشی حضرت صادق علیه السلام در دو حکومت بنی امیه و بنی عباس باشد. کنش های گفتاری آن بزرگوار و نوع گویش شان می تواند روش تعلیم و تأثیرگذاری فرهنگی و آموزه های دینی را به مردم نشان دهد و ولایت امام معصوم را از ولایت جعلی بنی امیه و بنی عباس تبیین کند. در این مقاله کنش های گفتاری احتجاجات امام صادق علیه السلام در حدیث مذکور به روش جان سرل بررسی می شود:

۱. اصول الکافی، ج ۱، ص ۲۸۰، ح ۱.

عبارت	ترجمه	کنش بیانی	کنش غیربیانی	فعل کنش غیربیانی
ما جاء به علی علیه السلام آخذ به	آنچه علی علیه السلام آورده / انجام می‌دهم /	اظهاری ۲	اظهاری ۲	بیان واقعیت
وما نهی عنه / انتهى عنه /	وازا آنچه نهی فرموده / باز می‌ایستم /	اظهاری ۲	اظهاری ۲	بیان واقعیت
جرى له من الفضل مثل ما جرى لمحمد ﷺ	برای او همان فضیلت آمده / که برای محمد ﷺ آمده /	اظهاری ۲	اظهاری ۲	بیان فضایل امام
ولمحمد ﷺ الفضل على جميع من خلق الله عزوجل	و محمد ﷺ را بر تمام مخلوق خدای عزوجل فضیلت است	اظهاری	اظهاری	بیان فضایل پیامبر
المتعقب عليه في شيء من احكامه كالمتعقب على الله وعلى رسوله	خرده گیر بر حکمی که علی علیه السلام آورده مانند خرده گیر بر خدا و رسولش باشد	ترغیبی	ترغیبی	امامت در واقع ادامه توحید و تکمیل کننده نبوت است.
والراد عليه في صغيرة او كبيرة على حد الشرك بالله	وکسی که در موضوع کوچک یا بزرگ علی علیه السلام را رد کند در مرز شرک به خدا است	ترغیبی	ترغیبی	منکر به امام مشرک به خداست.
كان امير المؤمنين ﷺ باب الله	امیرالمؤمنین ﷺ باب منحصر به فرد خداشناسی است	اظهاری	اظهاری	امام معصوم یا حجت الهی باب توحید است.
الذي لا يؤتى الا منه	و راه به سوی خداست	اظهاری	اظهاری	باب امامت همان باب توحید است.
وسبيله الذي من سلک بغيره هلك	و هر که جز آن راه امام پوید هلاک شود	ترغیبی	ترغیبی	راه غیر امام معصوم هلاکت است.
وكذلك يجرى الأئمة الهدى واحدا بعد واحد	و این امتیازات همچنین برای ائمه هدی یکی پس از دیگری جاریست	اظهاری	اظهاری	همه امامان معصوم در فضایل مشترک اند.
جعلهم الله أركان الأرض أن تميد بأهلها	خداوند ایشان را ارکان زمین قرار داد تا اهلش را نجنباند	اظهاری	اظهاری	امامان معصوم ارکان زمین هستند.
وحجته البالغة على من فوق الأرض ومن تحت الثرى	و (امام معصوم) را حجت رسای خویش ساخت برای مردم روی زمین و زیر خاک	اظهاری	اظهاری	امام معصوم حجت الهی است.
وكان أمير المؤمنين صلوات الله عليه كثيرا ما يقول: انا قسيم الله بين الجنة والنار	حضرت امیرالمؤمنین (صلوات الله) بسیار میفرمود: من از طرف خدا قسمت کننده بهشت و دوزخ هستم /	اظهاری	تعهدی	امامان معصوم کارگزاران خداوند هستند.
وانا الفاروق الأكبر	و من بزرگترین فرق گذار (بین حق و باطل) هستم	تعهدی	تعهدی	بیان فضیلت امام معصوم و حجت الهی.

عبارت	ترجمه	کنش بیانی	کنش غیربیانی	فعل کنش غیربیانی
وَأَنَا صَاحِبُ الْعَصَا وَالْمِيسَمِ	و من صاحب عصا و میسم هستم	تعهدی	تعهدی	بیان فضایل امام معصوم و حجت الهی.
لَقَدْ أَقْرَتُ لِي جَمِيعَ الْمَلَائِكَةِ وَالرُّوحَ وَالرَّسَلَ بِمَثَلِ مَا أَقْرُوا بِهِ لِمُحَمَّدٍ ﷺ	تمام ملائکه و روح و پیغمبران به فضیلت من اقرار کردند / همچنانکه به فضیلت محمد ﷺ اقرار کردند /	اظهاری ۲	اظهاری ۲	اقرار به فضایل امام معصوم همانند اقرار به فضایل پیامبر است.
وَلَقَدْ جَمَلْتُ عَلَيَّ مِثْلَ حَمُولَتِهِ (وَمُرَا بَرِ مَسْنَدِي هَمَانِدْ مَسْنَدِ (وَمُحَمَّدٍ) نَشَانِيدِنْدْ	و مرا بر مسندی همانند مسند او (محمد) نشانیدند	اعلامی	اعلامی	مسند هدایت حجت الهی، مسند هدایت پیامبر است.
و هي حمولة الرب	و آن مسند (هدایت) خدایی است	اعلامی	اعلامی	مسند هدایت امام معصوم همان مسند هدایت الهی است.
إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَدْعِي فَيَكْسِي وَأَدْعِي فَأُكْسِي	رسول خدا ﷺ در (قیامت) خوانده شود / و جامه در بر شود / من هم در (قیامت) خوانده شوم / و جامه در بر شوم /	اظهاری ۴	اظهاری ۴	در قیامت با امام معصوم همانند پیامبر برخورد میشود.
وَيَسْتَنْطِقُ وَأَسْتَنْطِقُ فَأَنْطِقُ عَلَيَّ حَدَّ مَنْطِقِهِ	او باز پرس می شود / من هم باز پرس می شوم / و طبق گفته او سخن می گویم	اظهاری ۳	اظهاری ۳	امام معصوم همانند پیامبر در قیامت باز خواست می شود.
وَلَقَدْ أَعْطَيْتُ خِصَالًا مَا سَبَقْتَنِي إِلَيْهَا أَحَدٌ قَبْلِي	به من خصلتهایی عطا شد / که هیچکس نسبت به آن‌ها بر من پیشی نگرفته است /	اظهاری ۲	اظهاری ۲	سبقت امام معصوم در فضیلت‌ها بر همگان.
عَلِمْتُ الْمَنَائِيَا وَالْبَلَايَا وَالْأَنْسَابَ وَفَصَّلَ الْخَطَابِ فَلَمْ	مرگ مردم و بلاها و نژادها و فصل الخطاب (قران) با تشخیص حق از باطل) را می دانم	اظهاری	اظهاری	بیان فضیلت امام معصوم
فَلَمْ يَفْتَنَنِي مَا سَبَقْتَنِي	آنچه پیش از من بوده از دستم نرفته	اظهاری ۲	اظهاری ۲	علم امام از ازل
وَلَمْ يَعِزْبْ عَنِّي مَا غَابَ عَنِّي	و آنچه نزد من حاضر نیست / بر من پوشیده نیست.	اظهاری ۲	اظهاری ۲	بیان فضیلت حجت الهی.
أَبْشُرُ بِأَذْنِ اللَّهِ	با اجازه خدا / بشارت می دهم /	تعهدی ۲	تعهدی ۲	امام معصوم کارگزار الهی.
وَأُؤَدِّي عَنْهُ	و از جانب او ادای وظیفه می کنم	تعهدی	تعهدی	حجت الهی کارگزار خداوند.

عبارت	ترجمه	کنش بیانی	کنش غیربیانی	فعل کنش غیربیانی
کل ذلک من الله	همه اینها از طرف خداست /	اظهاری	اظهاری	همه امور در دست قدرت خداوند است.
مکننی فیه بعلمه	که او به علم خود مرانسبت به آنها توانا ساخته است /	اظهاری	اظهاری	قدرت امام معصوم الهی است.

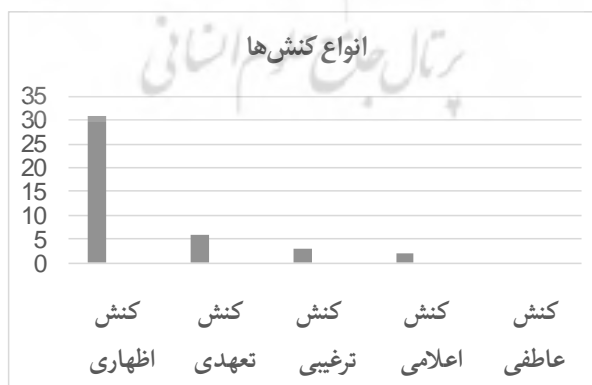
۵. جدول و نمودارهای کنش‌های گفتاری حدیث امام صادق (ع)

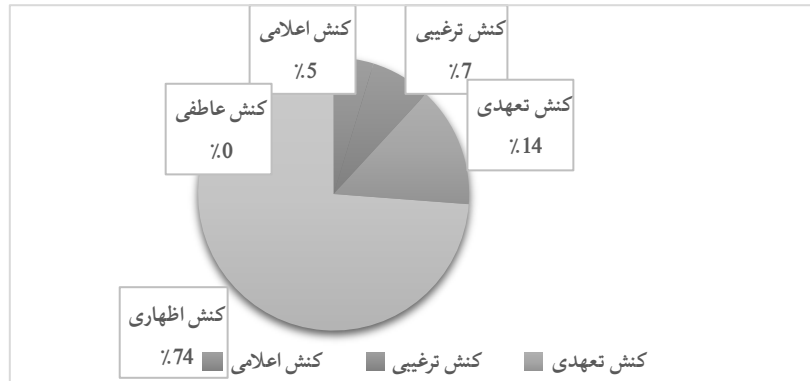
جدول و نمودار تحلیل کنش‌های گفتاری امام صادق (ع) در حدیث مذکور بر اساس نظریه جان سر به قرار زیر است:

۱-۵. جدول فراوانی حدیث امام صادق (ع)

موضوع	فراوانی
کنش اظهاری	۳۱
کنش تعهدی	۶
کنش ترغیبی	۳
کنش اعلامی	۲
کنش عاطفی	۰

۲-۵. نمودار میله‌ای از کنش‌های گفتاری حدیث امام صادق (ع)

۳-۵. توزیع فراوانی حدیث امام صادق علیه السلام

نتیجه

در تحلیل بیانات امام صادق علیه السلام در حدیث مذکور می‌توان موارد زیر را برپایه کنش گفتاری جان سرل دریافت:

۱. کنش اظهاری در حد قابل توجه، بیشتر از بقیه کنش‌ها به کار گرفته شده است و در بافت موقعیتی حدیث، یکی از ویژگی‌های بارز مردم، غفلت و ناآگاهی آنان از امام و حجت الهی است. بنابراین، به نظر می‌رسد که همین امر حضرت امام صادق علیه السلام را بر آن داشته تا برای آگاهی بخشیدن به مردم و بیدار نمودن شان از خواب غفلت از این کنش بیشتر استفاده نماید. در واقع، هدف اصلی حضرت از بیان این احتجاجات، روشن‌گری و آگاهانیدن مردم به خاطر غفلت شان از مسئله امامت و حجت الهی است و از سوی دیگر، افشاگری ایشان علیه حکومت وقت آن دوران است که از این طریق ولایت اهل بیت پیامبر و امامان معصوم علیهم السلام را از بدل آن - که ولایت جعلی بنی امیه و بنی عباس است - متمایز گردانند و این امر از رهگذر به کارگیری کنش‌های اظهاری محقق گردید (۷۴ درصد).

۲. کنش تعهدی پس از کنش اظهاری در حدیث بیشترین کنش‌های به کار گرفته شده است. امام صادق علیه السلام برای جلب توجه مردم از چنین کنشی در حدیث استفاده نموده است و در حقیقت، امام می‌خواستند با این کنش گفتاری میل و ترغیب مخاطب را افزایش دهند. چنین کاربردی با توجه به نوع مخاطب و مسئله امامت، برای تبلیغ و دعوت دین به خوبی قابل درک است (۱۴ درصد).

۳. در رتبه سوم، کنش گفتاری ترغیبی در متن حدیث است و در این کنش، گوینده - که از شرایط و صلاحیت لازم برخوردار است - شرایط تازه‌ای را برای مخاطب اعلام می‌کند و

این کنش موفق می‌شود تا تغییراتی در جهان بیرون ایجاد کند و حضرت امام صادق (ع) با این کنش گفتاری، عواقب ناشی از بی‌معرفتی مردم را نسبت به امر امامت گوشزد نمود و آن‌ها را به تبعیت از حق رهنمود کرد (۷ درصد).

۴. کنش اعلامی، کمترین کنش گفتاری در سخنان امام صادق (ع) است که ایشان با کنش اعلامی سعی داشتند تأثیر بیشتری بر آنان گذاشته و آنان را از خواب غفلت بیدار سازند. (۶ درصد)

۵. هیچ موردی از کنش عاطفی در حدیث امام صادق (ع) یافت نشد.

۶. معرفی حجت الهی و امام معصوم (ع) یکی از مهم‌ترین روش تعلیم و تأثیرگذاری فرهنگی حضرت امام صادق (ع) در آن شرایط حکومت مخوف اموی و عباسی بود. با وجود محدودیت‌های بسیار شدیدی که برای ایشان ایجاد کرده بودند، برخلاف ظاهر - که به ایشان اجازه مجلس علم و تدریس داده بودند و عملکرد ایشان - در واقع عکس العمل و واکنشی است طبق عملکردهای دیگر امامان معصوم، اما متناسب با بافت موقعیتی خود. بنابراین، نوع گویش و کنش گفتاری امام صادق (ع) در تأثیرگذاری کلامشان به مخاطب، می‌تواند الگویی برای رهروان مذهبی و فرهنگی و فعالان این عرصه باشد که حق و حق طلبی و حق‌گویی و حق‌خواهی محور اصلی در گفتار و کردارشان قرار گیرد و در مراتب بعدی، تشویق مرئوس توسط رئیس، دانشجو توسط اساتید و اولاد توسط والدین به تعقل و تفکر و اندیشیدن با محوریت کلام خداوند و سنت نبوی باشد.

هدف این مقاله صرفاً نگرشی نو و جدید به متن حدیث امام صادق (ع) به عنوان نمونه‌ای از متون حدیثی است و تحلیل بیشتر و تکمیل این پژوهش نیازمند بررسی سخنان امام در مراحل قبل و بعد از ایراد حدیث بر اساس نظریه سرل است. بررسی همه‌جانبه‌ترین برهه، هنگامی ممکن است که نوع کنش‌های گفتاری در سخنان امام (ع) را با سخنان افراد مطرح زمانشان مقایسه کرد.

کتابنامه

ابعاد شخصیت و زندگی امام صادق (ع)، احمد پاکتچی، تهران، دانشگاه امام صادق (ع)، چاپ اول، ۱۳۹۱ ش.

الاحتجاج علی اهل اللجاج، ابومنصور احمد بن علی بن ابی طالب طبرسی، مترجم:

- محمد مهدی سازندگی، قم، بقیه الله علیه السلام چاپ پنجم، ۱۳۹۶ ش.
- الارشاد فی معرفة حجج الله علی العباد، محمد بن محمد مفید، قم، کنگره شیخ مفید، چاپ اول، ۱۴۱۳ ق.
- استراتژی منجی، جنگ جهانی یا صلح جهانی، مهدیه پاکروان، تهران، پناه، چاپ اول، ۱۳۹۸ ش.
- افعال گفتاری، جان آرسل، مترجم: محمد علی عبد اللهی، قم، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، چاپ دوم، ۱۳۸۵ ش.
- بحار الأنوار الجامعة لدرر أخبار الأئمة عليهم السلام، محمد باقر مجلسی، بیروت، مؤسسة الوفاء، ۱۴۰۳ ق.
- تاریخ حدیث، کاظم مدیرشانه چی، تهران، سمت، بی جا، ۱۳۷۷ ش.
- تاریخ عمومی حدیث، مجید معارف، تهران، کویر، چاپ اول، ۱۳۷۷ ش.
- تاریخ یعقوبی، ابن واضح یعقوبی، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۶۶ ش.
- تحلیل گفتمان انتقادی، فردوس آقا گل زاده، تهران، شرکت انتشارات علمی و فرهنگی با همکاری دانشکده علوم انسانی دانشگاه تربیت مدرس، چاپ اول، ۱۳۸۵ ش.
- تحلیل گفتمان انتقادی، نورمن فرکلاف، فاطمه شایسته پیران و دیگران، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی چاپ دوم، ۱۳۸۷ ش.
- تحلیل گفتمان، اچ جی ویدوسن، ترجمه: نگار ایل غمی و نگار داوودی اردکانی، تهران، جامعه شناسان، چاپ اول، ۱۳۹۵ ش.
- تحلیل متن و گفتمان درآمدی بین رشته ای، ون دویک، توین آدریانوس، پیمان کی فرخی، تهران، پرسش، چاپ اول، ۱۳۹۴ ش.
- تذکره الحفاظ، شمس الدین ذهبی، حیدرآباد، دارالمعارف عثمانی، بی جا، ۱۹۵۶ م.
- تهذیب التهذیب، ابن حجر احمد بن علی عسقلانی، بیروت، دارالفکر، چاپ ششم، ۱۴۰۴ ق.
- دانشنامه امام صادق علیه السلام، محققین بنیاد علمی فرهنگی دارالحکمه کانادا، بی جا، میراث شرق، چاپ اول، ۱۳۹۶ ش.
- درآمدی بر تحلیل گفتمان، برایان پالتریج، ترجمه: طاهره همتی، تهران، نشر نویسه پارسی، چاپ اول، ۱۳۹۶ ش.

- در آمدی بر معنی شناسی زبان، جان لاینز، مترجم: کوروش صفوی، تهران، انتشارات علمی، چاپ اول، ۱۳۹۱ش.
- زندگانی امام صادق جعفر بن محمد (ع)، سید جعفر شهیدی، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، چاپ دوم، ۱۳۷۸ش.
- ساختار و تأویل متن، بابک احمدی، تهران، مرکز نشر، چاپ چهارم، ۱۳۷۸ق.
- شرح نهج البلاغه، ابن ابی الحدید، قم، مکتبه آیه الله مرعشی نجفی، چاپ دوم، ۱۴۰۴ق.
- شیعه در اسلام، محمد حسین طباطبایی، قم، مؤسسه بوستان کتاب، چاپ نهم، ۱۳۹۰ش.
- الفصول المهمة فی اصول الأئمة، محمد بن حسن حر عاملی، قم، مؤسسه معارف اسلامی امام رضا (ع)، بی جا، ۱۳۷۶ش.
- کاربردشناسی زبان، جورج یول، ترجمه: محمد عموزاده مهدیرجی، منوچهر توانگر، تهران، سمت، چاپ هشتم، ۱۳۹۶ش.
- الکافی، محمد بن یعقوب کلینی، تهران، دفتر نشر فرهنگ اهل بیت (ع)، بی جا، ۱۳۴۸ش.
- الکامل فی التاریخ، ابن اثیر، بیروت، دارصادر-داربیروت، ۱۳۸۵ق.
- الملل والنحل، محمد بن عبد الکریم شهرستانی، تصحیح: احمد فهمی، قاهره، بی نا، ۱۳۶۸ق.
- مناقب آل علی بن ابی طالب، ابن شهر آشوب مازندرانی، بیروت، دار الأضواء، چاپ سوم، ۱۴۱۲ق.
- منتهی الامال، شیخ عباس قمی، تهران، مطبوعات حسینی، چاپ هشتم، ۱۳۷۶ش.
- نگاهی به زبان (یک بررسی زبان شناسی) جورج یول، ترجمه: نسرین حیدری، چاپ چهاردهم، تهران، ۱۳۹۶ش.
- نگاهی تازه به معنی شناسی، فرانک رابرت پالمر، ترجمه: کوروش صفوی، تهران، پنگوئن، چاپ اول، ۱۳۶۶ش.
- «تحلیل خطبه حضرت زینب (ع) در کوفه بر اساس نظریه کنش گفتار سرل»، طاهره ایشانی، معصومه نعمتی قزوینی، فصلنامه تخصصی مطالعات قران و حدیث سفینه، ش ۴۵، ۱۳۹۳ش.
- «تحلیل سخنان امام حسین (ع) از مدینه تا مکه، بر پایه نظریه کنش گفتاری جان سرل»، مهدیه پاکروان و محمدرضا بارانی، فصلنامه مطالعات تاریخ فرهنگی، دوره ۱۱، شماره ۴۲، ۱۳۹۸ش.

- «تحلیل کنش گفتاری خطبه امام حسین علیه السلام در روز عاشورا»، طاهره ایشانی و نیره دلیر، فصلنامه لسان مبین، ش ۲۵، ۱۳۹۵ ش.
- «تحلیل گفتمان ائمه علیهم السلام با روش تقیه براساس نظریه کنش گفتاری جان سرل برزن»، مرضیه برزن، کریم نجفی بزرگر، اصغر قائدان، سید حسن قریشی کرین، فصلنامه پژوهش های اعتقادی کلامی، شماره ۳۶، زمستان ۱۳۹۸ ش.
- «تحلیل متن شناسی زیارت نامه امام رضا علیه السلام»، محمدرضا پهلوان، مهدی رجبزاده، فصلنامه مطالعات اسلامی دانشگاه فردوسی مشهد، ش ۵۸، ۱۳۹۸ ش.
- «درآمدی بر هرمنوتیک و تاویل (با تکیه بر قرآن و حدیث)»، عباس همای، نشریه دانشکده ادبیات و علوم انسانی (تهران)، دوره ۱ و ۲، ۱۳۸۱ ش.
- «کاربست الگوهای تحلیل کنش های کلامی امام علی علیه السلام در نهج البلاغه»، بلاوری، رسول، ماهوری، زهرا، فصلنامه دانش سیاسی دانشگاه امام صادق علیه السلام، (۱۳۹۸)، شماره ۳۰.

